

Sammanfattning

Under de senaste 100 åren har tobaksbruket i Sverige till stor del dominerats av cigaretter och snus. Cigaretter var som populärast efter andra världskriget. Därefter har det minskat stadigt och är nu nere på historiskt låga nivåer. Snus var populärt i början på 1900-talet, för att sedan minska till rekordlåga nivåer på 1960-talet. Därefter har användandet ökat. Under det senaste årtiondet har dock landskapet på tobaksområdet förändrats mycket. Det har skett ett skifte där nya tobaksfria nikotinprodukter, så som vitt snus och vejps, har börjat utgöra en allt större del av användandet. Sammantaget har därför tobaks- och nikotinanvändningen ökat under de senaste 10 åren.

I takt med att tobaksrökningen har minskat, har också de efterföljande skadorna minskat. Bland annat är det färre personer som dör i lungcancer. Även förekomsten av KOL minskar. Därtill uppger allt färre att de påverkats negativt av en närståendes rökning. Vad gäller hälsoriskerna med snus är de mindre än hälsoriskerna för rökning. Det finns dock dokumenterade risker. Högkonsumtion av snus har bland annat visats öka risken för diabetes typ 2 samt en ökad risk att dö efter en hjärtinfarkt. Några studier visar även på en ökad risk för vissa cancersorter. Vad gäller vejping är det ett så pass nytt fenomen att de långsiktiga effekterna fortfarande är okända. Detsamma gäller för det vita snuset. Såväl vitt snus som vejps innehåller dock (oftast) nikotin. Nikotin är beroendeframkallande och kan på kort sikt påverka hjärta och kärl genom att höja blodtrycket och försämra blodkärlens funktioner.

I Sverige är tillgängligheten till tobak och nikotin generellt sett hög. Tillgängligheten till de mer traditionella tobaksprodukterna, cigaretter och tobakssnus, har i viss mån minskat. Till exempel har antalet försäljningsställen av tobak minskat, liksom resandeförseln och smuggelköp av tobak. Samtidigt har priset på tobak ökat kraftigt under de senaste 20 åren. Vad gäller ungdomar har andelen som uppger att de köpt cigaretter själva, eller kan få tag på det inom 24 timmar, minskat. Däremot har tillgängligheten till de nya nikotinprodukterna ökat. Det har tillkommit försäljningsställen av e-cigaretter och andra tobaksfria nikotinprodukter, som inte kräver tillstånd för att få sälja. Den ekonomiska tillgängligheten är dessutom högre, då tobaksfria nikotinprodukter inte beskattas lika högt som tobaksprodukter. Sammanfattningsvis tyder detta på att tillgången till traditionella tobaksprodukter har minskat samtidigt som tillgången till de nya nikotinprodukterna har ökat.

Vad gäller könsskillnader i användningen har det historiskt varit vanligare med tobak bland män. När cigarettrökning blev populärt efter andra världskriget var det främst bland männen, och kvinnorna började röka först senare. Sedan slutet av 1970-talet har rökningen dock minskat bland både män och kvinnor. Idag finns inga nämnvärda könsskillnader. Bland skolungdomar är det dock

fortfarande vanligare att flickor röker. Större könsskillnader syns för snuset, som länge varit tydligt mansdominerat. Under den senaste 10-årsperioden har snusandet framför allt ökat bland kvinnor. Därmed har könsskillnaderna minskat. Tittar man på specifikt vitt snus är könsskillnaderna i princip raderade. För vejpning är könsskillnaderna inte lika tydliga. Sammantaget är det dock fortfarande vanligare att män använder tobak eller nikotin.

Konsumtionen är också vanligast i den yngre delen av befolkningen. Såväl andelen rökare som andelen snusare och vejpare är högst bland gymnasieelever och unga vuxna i åldrarna 17–29 år. Detta är särskilt tydligt för vitt snus som är mer än tre gånger så vanligt bland unga vuxna än i övriga åldersgrupper. Framför allt är det vanligt att man använder tobak eller nikotin ibland, medan det till exempel är vanligare med daglig rökning i de äldre åldersgrupperna.

Vad gäller sociala skillnader är de tydliga för rökning. Historiskt sett var rökningen vanligt förekommande i överklassen. Nedgången har dock inte varit lika kraftig i alla samhällsgrupper, vilket gör att bilden nu är den omvända. Det är till exempel betydligt vanligare att röka dagligen bland personer med kortare utbildning, låg inkomst, som är arbetssökande eller ensamstående, samt bland utrikesfödda. Vidare är det vanligare med rökning bland ungdomar som trivs dåligt i skolan, skolkar mycket, upplever många psykosomatiska besvär eller går på skolor med låg andel högt utbildade föräldrar. För snuset syns inte lika tydliga sociala skillnader.

Det finns också skillnader i användandet mellan olika regioner i Sverige, samt mellan olika länder. Vad gäller de regionala skillnaderna är de störst för snus användningen. Snuset är generellt sett vanligare i de nordligare delarna av landet, liksom i landsbygdskommuner och län med lägre folktäthet. Rökningen uppvisar inte lika tydliga geografiska skillnader. Länen med störst andel rökare varierar ofta från år till år. Ur ett internationellt perspektiv utmärker sig Sverige med en betydligt lägre nivå av rökare än i de flesta andra länder i Europa. Läger man till snus hamnar Sverige däremot på mer likartade nivåer av tobaks användning.

Avslutningsvis undersöktes om det är vanligare att tobaks-/nikotinanvändare också dricker alkohol, använder narkotika eller spelar om pengar. Resultaten är tydliga. Det är betydligt vanligare bland rökare respektive snusare, än bland andra, att även använda andra substanser och spela om pengar. Detta syns både bland ungdomar och i den vuxna befolkningen. Tydligast var sambandet mellan rökning och narkotikaanvändning. Det vill säga, bland rökare är det betydligt vanligare att använda narkotika, jämfört med icke-rökare.